УДК 347.634.4

А. О. Дутко
Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету "Львівська політехніка",
канд. юрид. наук, доц.,
доцент кафедри цивільного права та процесу

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВОВІДНОСИН БАТЬКІВ І ДІТЕЙ

© Дутко А. О., 2015

Подана загальна характеристика правовідносин батьків і дітей (батьківських правовідносин). Автор аналізує поняття, особливості, види правовідносин батьків і дітей. Наводиться юридична конструкція батьківських правовідносин

Ключові слова: батьківські правовідносини, батьки, дитина, правовідносини батьків і дітей, позбавлення батьківських прав

А. О. Дутко

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВООТНОШЕНИЙ РОДИТЕЛЕЙ И ДЕТЕЙ

Представлена общая характеристика правоотношений родителей и детей (родительских правоотношений). Автор анализирует понятие, особенности, виды правоотношений родителей и детей. Приводится юридическая конструкция родительских правоотношений.

Ключевые слова: родительские правоотношения, родители, ребенок, правоотношения родителей и детей, лишение родительских прав.

A. O.Dutko

GENERAL CHARACTERISTICS OF RELATIONSHIPS OF PARENTS AND CHILDREN

In the article general characteristic relationships of parents and children (parental relationship). The author analyzes the concept, characteristics, types of relationships of parents and children. We give legal structure parental relationships.

Key words: parents relationship, parent, child, parent and child relationship, deprivation of parental rights

Постановка проблеми. Важливе місце в сімейному праві займає регулювання особистих немайнових та майнових відносин між батьками та дітьми. Батьківські правовідносини є самостійним видом сімейних відносин. Відносини між жінкою та чоловіком трансформуються у батьківські лише у випадку, що їхнє батьківство засвідчене у встановленому законом порядку.

Стан дослідження. Характеристики правовідносин матері, батька та дитини стосуються праці Л. М. Баранової, В. І. Борисової, М. М. Дякович, І. В. Жилінкової, О. М. Калітенко, Т. М. Кійко, Л. В. Красицької, Н. М. Крестовської, Б. Левківського, В. П. Мироненко, Л. Ольховик, З. В. Ромовської та інших. Проте у них аналізуються окремі питання визначення походження

Lviv Polytechnic National University Institutional Repository http://ena.lp.edu.ua

дитини, особисті немайнові права та обов’язки батьків і дітей (право дитини на сім'ю, на ім'я, на виховання) та майнові, зокрема, аліментні правовідносини.

Метою дослідження є загальна характеристика правовідносин батьків і дітей: визначення поняття, аналіз особливостей та видів батьківських правовідносин.

Виклад основних положень. З народженням дитини жінка і чоловік набувають нового статусу – стають батьками. Підставою виникнення прав та обов'язків матері, батька та дитини (батьківських правовідносин) є походження дитини від цих матері та батька, засвідчене у порядку, встановленому законом.

Традиційно вважають батьківські правовідносини такими, що виникають на основі фактичного складу: народження дитини (подія), – або біологічна ознака, і державна реєстрація народження органом державної реєстрації актів цивільного стану (дія), – або юридична ознака [1, с. 293]. Для виникнення прав та обов’язків батьків та дітей за загальним правилом мають одночасно бути ці дві ознаки. Порушення встановленого законом порядку засвідчення походження дитини (наприклад, таємна реєстрація сторонньої особи батьком дитини з метою приховання нешлюбного материнства) не породжує батьківських прав та обов’язків.

Проте “батьківські правовідносини” в літературі розуміють як правовідносини між батьками та їх неповнолітніми дітьми, які виникають на підставі державної реєстрації батьківства (материнства) навіть за відсутності генетичного зв’язку [2, с. 9]. М. М. Старосельцева зазначає: “Такий підхід дозволяє обгрунтувати висновок про те, що сучасні соціальні умови характеризуються наявністю різних підстав виникнення прав та обов’язків батьків щодо дітей. У зв’язку з цим вживання терміна “походження” не завжди відповідає дійсності. Походження дитини, тобто кровна, біологічна спорідненість є традиційною, проте не єдиною підставою виникнення батьківських прав та обов’язків” [2, с. 10]. С. М. Лепех вважає, що термін “походження дитини” застосовується щодо біологічного та соціального батьківства [3, с. 132], а М. М. Дякович зазначає, що “походження дитини” – це кровне (біологічне) походження від конкретних чоловіка і жінки, зареєстроване в органах РАЦСу з дотриманням певного порядку [4, с. 209]. Можна погодитись з М. М. Старосельцевою в тому, що права та обов'язки батьків і дітей ґрунтуються не так на походженні дитини (оскільки передбачено законодавцем і інші способи прийняття дитини в сім'ю – усиновлення, визнання батьківства у випадку, якщо чоловік знає, що він не є біологічним батьком дитини, народження дитини в результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій), як на державній реєстрації народження дитини і запису батьків [1, с. 10]. Тому існують об’єктивні передумови для визнання як підстави виникнення батьківського правовідношення не лише генетичного (біологічного) батьківства, але і так званого соціального батьківства.

Батьківські правовідносини є особливим видом сімейних правовідносин. Конструкція батьківських правовідносин охоплює: 1) суб'єкт – батьків та дітей; 2) об'єкт – особисті немайнові та майнові блага; 3) зміст – суб'єктивні права та суб'єктивні обов'язки, як особисті немайнові, так і майнові (глави 13-17 СК України). Ця конструкція є складною і виводиться зі змісту нормативних приписів, розміщених у різних статтях кодексу.

До особливостей батьківських правовідносин у науці сімейного права належать: по-перше, строковий характер. Виникають батьківські правовідносини, як правило, з моменту народження дитини або прийняття дитини у сім'ю і припиняються з досягненням дитиною повноліття. Проте сімейне законодавство в окремих випадках регулює відносини між батьками і повнолітніми дочкою, сином, тому є всі підстави стверджувати, що батьківські правовідносини не припиняються після досягнення дитиною 18 років. Настання повноліття є підставою лише для зміни обсягу батьківських прав та обов’язків. А також достроково ці права та обов'язки можуть припинитися тільки у випадках, передбачених законом. Так, за неналежне виконання або невиконання батьківських прав і обов'язків можливе позбавлення батьківських прав.

По-друге, особливий суб’єктний склад. Суб'єктами батьківських правовідносин є батьки та дитина. Батьки – це особи, від яких походить дитина (вони поділяються на юридичних – записаних

Lviv Polytechnic National University Institutional Repository http://ena.lp.edu.ua

як такі у Книзі реєстрації народжень і у Свідоцтві про народження дитини та біологічних – справжніх батьків дитини. Як правило, ці дві категорії збігаються, однак у деяких ситуаціях ця презумпція оспорюється), дитина – особа, яка має правовий статус дитини до досягнення нею повноліття (ст. 6 СК України).

По-третє, рівність прав та обов'язків батьків та дітей. Мати, батько мають рівні права та обов'язки щодо дитини, незалежно від того, чи перебували вони у шлюбі між собою. Діти мають рівні права та обов'язки щодо батьків, незалежно від того, чи перебували їхні батьки у шлюбі між собою.

По-четверте, застосування особливих санкцій за невиконання чи неналежне виконання батьківських прав та обов'язків. Такими санкціями є позбавлення батьківських прав та відібрання дитини від батьків без позбавлення їх батьківських прав. Мати, батько можуть бути позбавлені судом батьківських прав, якщо вона, він: 1) не забрали дитину з пологового будинку або з іншого закладу охорони здоров'я без поважної причини і протягом шести місяців не виявляли щодо неї батьківського піклування; 2) ухиляються від виконання своїх обов'язків з виховання дитини; 3) жорстоко поводяться з дитиною; 4) є хронічними алкоголіками або наркоманами; 5) вдаються до будь-яких видів експлуатації дитини, примушують її до жебракування та бродяжництва; 6) засуджені за вчинення умисного кримінального правопорушення щодо дитини. Неповнолітні мати, батько можуть бути позбавлені батьківських прав: 1) якщо не забрали дитину з пологового будинку або з іншого закладу охорони здоров'я без поважної причини і протягом шести місяців не виявляли щодо неї батьківського піклування; 2) жорстоко поводяться з дитиною; 3) засуджені за вчинення умисного кримінального правопорушення щодо дитини. Мати, батько можуть бути позбавлені батьківських прав щодо усіх своїх дітей або когось із них. Суд може прийняти рішення про відібрання дитини від батьків або одного з них, не позбавляючи їх батьківських прав, у випадках, передбачених пунктами 2–5 частини першої статті 164 СК України, а також в інших випадках, якщо залишення дитини у них є небезпечним для її життя, здоров'я і морального виховання.

Батьківські правовідносини поділяються на види: 1) залежно від наявності шлюбу між батьками дитини – правовідносини між батьками-подружжям і батьками, які не перебувають у шлюбі між собою; розірвання шлюбу між батьками, проживання їх окремо від дитини не впливає на обсяг їхніх прав і не звільняє від обов'язків щодо дитини; 2) залежно від наявності генетичної спорідненості – біологічне (генетичне) батьківство, підставами виникнення якого є юридичний склад – народження дитини та її реєстрація в органах державної реєстрації актів цивільного стану, та соціальне – підставою виникнення якого є факт реєстрації жінки та чоловіка батьками дитини за відсутності кровного споріднення; 3) залежно від спільного проживання батьків та дітей виділяють два види правовідносин: мати та батько спільно проживають з дитиною та один з батьків з певних причин (відсутність зареєстрованого шлюбу, встановлення режиму окремого проживання) проживає окремо від дитини [2, с. 16]. Той із батьків, хто проживає окремо від дитини, зобов'язаний брати участь у її вихованні і має право на особисте спілкування з нею, а той із батьків, з ким проживає дитина, не має права перешкоджати тому з батьків, хто проживає окремо, спілкуватися з дитиною та брати участь у її вихованні, якщо таке спілкування не перешкоджає нормальному розвиткові дитини; зазначимо, що у цьому випадку теоретично батьки мають рівні права та обов'язки щодо дитини, а фактично цей паритет дотримується лише у благополучному шлюбі, коли батьки спільно проживають, а розірвання шлюбу, фактичне окреме проживання подружжя, народження дитини не у шлюбі призводять до перерозподілу прав та обов'язків між батьками, хоча той з батьків, хто проживає окремо від дитини, зберігає повний комплекс батьківських прав та обов'язків, змінюються лише способи і форми їх здійснення; 4) вік батьків також є критерієм класифікації батьківських правовідносин. СК України передбачив норми, які визначають правовий статус неповнолітніх батьків. О. Величкова зазначає, що "своєрідність правового становища неповнолітніх батьків у тому, що вони, з одного боку, є батьками, наділеними певним обсягом прав та обов'язків щодо своїх дітей, а, з іншого боку, залишаються дітьми, наділеними власними правами" [5, с. 3]. Таких неповнолітніх батьків можна поділити, на тих, які уклали шлюб, та неповнолітніх батьків, які не укладали шлюбу. Наймолодшій породіллі в Україні виповнилось

Lviv Polytechnic National University Institutional Repository http://ena.lp.edu.ua

11 років, тому неповнолітніх батьків можна поділити на тих, яким виповнилось 14 років, і які мають право на звернення до суду за захистом прав та інтересів своєї дитини (ч. 2 ст. 156 СК України), та тих, яким не виповнилось 14 років. Неповнолітні батьки мають такі самі права та обов'язки щодо дитини, як і повнолітні батьки, і можуть їх здійснювати самостійно.

Окремим критерієм класифікації батьківських правовідносин є характер обстановки або особливі умови здійснення батьківських прав (перебування в місцях позбавлення волі, на лікуванні, недієздатність або обмежена дієздатність, арешт тощо) [2, с. 17].

Народження фізичної особи та встановлення її походження належать до актів цивільного стану, що підлягають державній реєстрації (ст. 49 ЦК України, ч. 2 ст. 2 Закону Укаїни "Про державну реєстрацію актів цивільного стану" [6]). Державна реєстрація в цих випадках є зовнішнім вираженням існування певної обставини. Вона свідчить про виникнення права й одночасно породжує це право, тобто має правовстановлювальний характер.

У сімейному законодавстві діє загальний принцип, відповідно до якого матір'ю дитини є жінка, яка її народила. Звернутися до органу державної реєстрації актів цивільного стану з метою реєстрації народження дитини має право як мати дитини, народженої в шлюбі, так і мати дитини, народженої поза шлюбом. В останньому випадку походження дитини від матері визначається на підставі документа закладу охорони здоров'я про народження нею дитини. Жінка, яка народила дитину, записується її матір'ю, незалежно від свого віку.

Загальні правила визначення походження дітей поділяємо на такі види:

– визначення походження дітей від матері та батька, які перебувають у шлюбі між собою;

– визначення походження дітей, народжених від матері та батька, із застосуванням допоміжних репродуктивних технологій;

– визначення походження дітей від батьків, які не перебувають у шлюбі між собою.

Доволі поширені в житті випадки, коли батьківство, материнство встановити неможливо. У ст. 135 СК України зазначено, що у разі народження дитини у матері, яка не перебуває у шлюбі, у випадках, коли немає спільної заяви батьків, заяви батька або рішення суду, запис про батька дитини у Книзі реєстрації народжень проводиться за прізвищем та громадянством матері, а ім'я та по батькові батька дитини записують за вказівкою її матері.

У разі смерті матері, а також якщо неможливо встановити місце її проживання чи перебування, запис про матір та батька дитини проводиться за заявою родичів, інших осіб або уповноваженого представника закладу охорони здоров'я, в якому народилася дитина. Якщо батьки дитини невідомі, державна реєстрація її народження за рішенням органу опіки та піклування, яким визначається прізвище, власне ім'я, по батькові дитини і відомості про батьків.

Висновки. Батьківські правовідносини – це особисті немайнові та майнові права та обов'язки батьків і дітей, які виникають на підставі державної реєстрації батьківства (материнства) навіть, в окремих випадках, за відсутності кровного споріднення.

Таке засвідчення юридично оформляють так: по-перше, реєструють народження дитини в органах РАЦСу, коли батьки дитини перебувають між собою у зареєстрованому шлюбі, або мати та батько, які не перебувають у шлюбі, подають спільну заяву про визнання батьківства; по-друге, встановлення батьківства в судовому порядку.

1. Ромовська З. В. Українське сімейне право. – К.: Правова єдність, 2009. – 500 с. 2. Старосельцева М. М. Осуществление и защита родительских прав по семейному законодательству Российской Федерации: автореф. дис... канд. юрид. наук.: 12.00.03. – М., 2008. – 20 с. 3. Лепех С. М. Сімейне право України: навч. посіб. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2010. – 318 с. 4. Дякович М. М. Сімейне право України : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / [М. М. Дякович]. – К.: Правова єдність, 2009. – 512 с. 5. Величкова О. И. Семейно-правовое положение несовершеннолетних родителей по законодательству РФ: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.03. – М., 2006. – 26 с. 6. Про державну реєстрацію актів цивільного стану: Закон України від 1.07.2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу www. minjust. gov. ua/0/30964.

Lviv Polytechnic National University Institutional Repository http://ena.lp.edu.ua